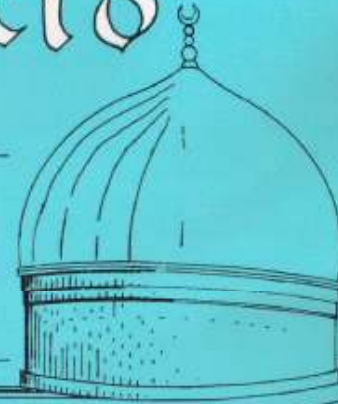

İzgi Mescid

Hâmit Zübeyr (KOŞAY)

İzgi Matbaası A. Ş. Ankara — 1976

Fiyatı: 5 TL.

Bu eser,
Lozan Türk Yurdu tarafından 1922 senesinde
"Türk Gençliğinin Vazifesi Ne Olmalıdır?"
konulu müsabakada birinciliği kazanmıştır.

Türk İli Kitapları :

Hâmit Zübeyr (KOŞAY)

İZGÜ MESCİD

(Mukaddes Cami)

unvanlı hikâye ile birlikte Lozan Türk Yurdu müsabakasına iştirak için yazılan "Kaşgar'dan Cevap" nam

Türkçe Hutbe

*Bu eser,
Lozan Türk Yurdu tarafından 1922 senesinde
açılan "Türk Gençliğinin Millî Vazifesi Ne
Olmalıdır?" konulu müsabakada birinciliği
kazanmıştır.*

İkinci Baskı

Sahip ve nakli
Kütüphane-1 8041
İstanbul - Bab-ı Ali Caddesi
1330 - 1922
Orhaniye Matbaası

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İstiklâl Savaşı sırasında, Avrupa'nın göbeğindeki İsviçre'de, Türk'ün hakkını savunan, Türkiye aleyhinde fesad tohumları eken ajanların entrikalarını tesirsiz bırakmaya çalışan bir avuç Türk aydını vardı. Lozan Türk Yurdu onların merkezi idi. Anadolu'ya saldıran düşman denize döküldükten sonra, mütarekenin akdedilmek üzere bulunduğu sırada, barış sonrası kalkınma çabalarına verilecek yön, üzerinde en çok durulan konu olmuştu. Bu cereyanların içinde olan Lozan Türk Yurdu 1922 yılı başlarında "TÜRK GENÇLİĞİNİN MİLLİ VAZİFESİ NE OLMALIDIR?" adıyla bir müsabaka açtı. Pek çok aydının katıldığı müsabakayı, Macaristan'ın Budapeşte şehrinde yüksek tahsilini yapmakta olan Hâmit Zübeyr (Koşay) kazanarak birinci ödülü aldı.

"İZGÜ MESCİD" Selânik'te başlayarak, Çin Türkistanı'nda UYGUR Türklerinin merkezlerinden biri olan Kaşgar'da geçen bazı vakaların hikâyesidir. Esas müsabaka metni bu hikâye içinde yer almıştır. Otuz sahifelik bu küçük eser, Türkiye ve Türk dünyası için ümit dolu mutlu geleceği müjdeli. Metinde açıklanan hedeflerin birçoğuna bugün ulaşılmış ve millî ülkü, ölümsüz Atatürk'ün gençliğe hitâbesiyle en veciz ifadesini bulmuştur.

Ancak zikri geçen müsabakanın ilânından ellidört yıl geçtikten sonra yurt içi ve yurt dışı çalkantıların tesirleri ile ülkemiz yeni bir bunalıma sürüklenme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Millî birlik, kültür birliği, iktisadî kalkınma, içtimai adalet, insan topluluğu içinde Türklüğün şerefli mevkiinin korunması vb. bugün de çözüm bekleyen en önemli sorunlardır.

Yabancı ve sakat ideolojiler uğruna feda edilecek tek bir ferdin bulunmadığına inanarak ve "Ne mutlu Türküm diyene" düsturunu yürekte tekrarlayarak ay yıldızlı bayrağın gölgesinde birleşmemiz gerekir.

Bu düşüncelerin ışığı altında, 1922'de eski harflerle, kısıtlı olarak bastırılan ve mevcudu kalmayan "İzgü Mescid"i edebî ve içtimai belge olarak yeni Türk harfleri ile yayınlamayı uygun gördük. Eserin, eski harflerden yeni harflere çevrilmesinde yardımcı olan ve matbaa tashihlerini üzerine alan Sadi Bayram'a, Kapak kompozisyonunu hazırlayan Zafer Bayburtluoğlu'na ve Ayyıldız Matbaası mensuplarına teşekkürü zevkli bir borç biliriz.

**Kazan Türkleri Kültür ve
Yardımlaşma Derneği**

*"IZGU MESCİD" Selânik'te başlayarak, Çin Türki-
stan'nda UYGUR Türklerinin merkezlerinden biri olan
Kaşgar'da geçen bâzı vakaların hikâyesidir. Esas müsâ-
baka metni bu hikâye içinde yer almıştır. Otuz sahifelik
bu küçük eser, Türkiye ve Türk dünyası için ümit dolu
mutlu geleceği müjdeli. Metinde açıklanan hedeflerin bir-
çoğuna bugün ulaşılmış ve millî ülkü, ölümsüz Atatürk'ün
gençliğe hitâbesiyle en veciz ifadesini bulmuştur.*

*Ancak zikri geçen müsabakanın ilânından ellidört
yıl geçtikten sonra yurt içi ve yurt dışı çalkantıların te-
siri ile ülkemiz yeni bir bunalıma sürüklenme tehlikesi
ile karşı karşıyadır. Millî birlik, kültür birliği, iktisadî
kalkınma, içtimâî adalet, insan topluluğu içinde Türklü-
ğün şerefli mevkiinin korunması vb. bugün de çözüm bek-
leyen en önemli sorunlardır.*

*Yabancı ve sakat ideolojiler uğruna feda edilecek
tek bir ferdin bulunmadığına inanarak ve "Ne mutlu
Türküm diyene" düsturunu yürekten tekrarlayarak ay-
yıldızlı bayrağın gölgesinde birleşmemiz gerekir.*

*Bu düşüncelerin ışığı altında, 1922'de eski harflerle,
kısıtlı olarak bastırılan ve mevcudu kalmayan "Izgü Mes-
cid"i edebî ve içtimâî belge olarak yeni Türk harfleri ile
yayınlamayı uygun gördük. Eserin, eski harflerden yeni
harflere çevrilmesinde yardımcı olan ve matbaa tashihle-
rini üzerine alan Sadi Bayram'a, Kapak kompozisyonunu
hazırlayan Zafer Bayburtluoğlu'na ve Ayyıldız Matbaası
mensuplarına teşekkürü zevkli bir borç biliriz.*

**Kazan Türkleri Kültür ve
Yardımlaşma Derneği**

VATANDAŞ!

*Losan Türk Yurdu tarafından açılan Müsabakada birinciliği ka-
zanmış olan / Izgü Mescid / ve Kaşgar'dan Cevap / ünvanlı eserle,
bunu takip edecek âsârın sırf millî bir gayeye hizmet arzusuyla neş-
rini deruhte ettim. Millî hars ve millî intibaha (uyanışa) yardım
edecek olan bu gibi neşriyatı vefsu ziyân etmiş olsa dahi muntaza-
man tab edeceğim. Münevver (aydın) ve müteyakkız (uyanık) genç-
liğin yardım ve gayretlerini beklerim.*

Södi

Muhterem Lozan Türk Yurdu Heyeti Edebiyesine,

Muhterem Heyet,

Türk gençliğini vazife başına çağırırken elbetde Kamçatka'dan Girit adasına kadar olan sahayı gösönüne getiriyorsunuz. Otuz milyon müteccaviz Türk milleti zihninizden resmi geçit yapıyor. Ben sizin bu kanatınızdan emin olduğum cihetle Osmanlı Ülkesinin haricinde mukim Türklüğün hissiyatına tercüman olmak için hiç tereddüt etmeden kalemini elime alıyorum, Cenevre gölünün sahilinden sadır olan ulvi hitabınıza Kaggar'dan bir Hutbe ile cevap veriyorum.

Işgü Mesaid üvanlı hikâyem müsabakadan tamamen hariçtir. Onu şöyle bir ilâve olarak sunuyorum,

Işgü Mesaid'in vermek istediği fikir şudur:

Garbte (Batıda) oyunu kayp ettik (yitirdik), hiç olmasa Şarkta (doğuda) mevkiimizi tutmaya gayret edelim, Türklüğün hakiki büyüklüğü şarktaadır, Garbte batan hilâlin şarkta yeniden doğması lâzım v.b.

Mesajeleri bulduğuma eminim. Ancak onları hal edip edemediğimi kıymetdar (değerli) tenkitlerinin gösterecektir.

Mualim (öğretmen)

Hâmit Zübeyr

1922 senesinde açtığı müsabakada birinciliği kazanan Hâmit Zübeyr (Koşay) Bey'e, Lozan Türk Yurdu'nun gönderdiği mektup suretidir.

Lozan, 13 Nisan 1922

Sevgili Kardeş,

Yurdumuz tarafından geçen iş açılan "Türk gençliğinin milli vazifesi ne olmalıdır?" ser levhası (başlığı) altındaki müsabakaya gönderdiğiniz eser birinciliği ikras eylemiştir (kazanmıştır). Bu büyük ve en şanlı bir tarihe malik olan aziz ve sevgili milletimizin ölem ve dertlerini his ve onları beyan ve tavsih (açıklamada) eylemekte gösterdiğiniz kudret, Lozan Türk Yurdu ve heyeti mümeyyize azaları tarafından şayan-ı takdir ve şükran görüldü. Avrupa'da tahsilde bulunan Türk gençleri, garb ülm ve fünunu toplarken, yeni adetler ve muazeretler tenessül eylesen, Türk milletinin azamet ve kudretini yaşatan kuvvetli siciyeyi iyi saklamakla mükelleftirler. Türk'ün siciyesi ecdattan gelen en kıymetli bir mirastır. Yeni hayata bütün vesail ve kuvvetimizle atılırken elden kaçırmamaya dikkat edeceğimiz en kıymetli servet bu miras bu kuvvetli siciyedir. Türk'ün en münevver (aydın) tabakası en cahil sınıfı kadar kuvvetli bir siciye (karakter) muhafaza ederse, eserinizde gösterdiğiniz vazifeleri ifa edeceğine kani olmak lâzımgelir (gerekir). Bu muvaffakiyeti ulu Tanrıdan temenni niyaz eylesen.

Eseriniz mükâfata olan yüselî İsviçre frangını havı ve namınıza keşide olunan bir çeki leffen takdim ediyoruz. Milletimize istikbalde büyük hizmetler ifa eylemek şerefini kazanmanızı diler, sevgi ve saygılarımızı yollarız sevgili kardeş.

İZGÜ MESCİD

Çinli Mahmud; muhayyelenin bulduğu bir ferd değil, Kaşgar'ın tozlu medresesinden Selânik Sultanisine onu biz hikâyeciler pîrinin izni ve bir iki satırlık yazının sihri (bü-yüsü) ile getirip koymadık. Bir dudağı gökte, bir dudağı yerde olan ifrit de göz açıp kapayıncaya kadar Altay'dan gelip Olimpos dağına bırakmadı. O, kendi ayağı ile geldi. Çölde deveye, denizde ise gemiye bindi. Evde kalan annesinin uzun seneler kurumayan gözyaşları, bu sözlerimin şahidi olsun.

Kaşgar'da bir âdet var.. Uzak yola çıkan yolcuları, ister âhirete, isterse Mekke'ye gitsin ezan sesi ile teşyi ediyorlar. Mahmud'un da evden ayrıldığı zaman işittiği son söz yanık bir ezanın titrek tehlilleri idi. Pek sevindiği, yahut pek kederlendiği zamanlarda o şimdi de evi ve evdekileri hatırına getiriyor, hayattan usandıği dakikalarda şu ezan se-

si kulağına gelerek mücadele için ona yeni kuvvet veriyor, gayriihtiyarî olarak gözleriyle minareleri arıyor, onlar ise nazarlarını (bakışlarını) tâ semâlara kadar alıp gidiyorlar.

Mahmud Selânik'e geleli üç sene oldu. Padişah'ın donanma ile şehre gelişini, Mahmud Şevket Paşa askerlerinin manevra edişini, İtalyanların Kara Burun'a birkaç top attıktan sonra tekrar geri gidişini, hepsini kendi gözleri ile gördü yahut işitti. Balkan Harbi esnasında hususî tebliğlerde büyük zafer haberlerini okuduğu zaman Türkler'in mağlûp olacağını hiç aklına getirmiyor, üç hafta sonra Yunanlıların Selânik'e girebileceklerini hatır ve hayâline sığdırmıyordu. Harp meydanından kafile kafile yaralılar gelmeye başladığı zaman Sultanî Mektebini hastahaneye çevirdiler. Öğrenciler dağıtıldı. Memleketlerine gidemeyen otuz efendi Hilâl-i Ahmer'e (Kızılay'a) yazıldılar. Mahmud da bunların içinde idi. Sertabib (Baştabib) ona kitâbet vazifesini verdi. Mahmud ilk gün gelen yaralıların, ertesi gün de ölenlerin listesini hazırladı. Beyaz kâğıt kara yazılarla dolarken öbür taraftan mezarlıklar da doluyor, Toros ve Keşiş (Uludağ) eteklerinde şefkatli anaların özenip büyüttüğü dağ gibi yığıtlardan ufacık bir tümsek kalıyordu. Mahmud şimdiye kadar böyle feci manzaraları pek görmediği için, hem biraz feylesof tabiatlı olduğu için ölüme dair düşünmeye başladı. Zihni bir değirmen gibi işlese de hiçbir şey öğütmüyor, boşu boşuna dönüyordu. Bütün bunlara rağmen hayat-memat meselelerine dair merakı zail olmadı. Hastalarla sık sık görüştü.

— Hemşerim nerenden yaralandın?

— Pek çok yerimden; göğsümden, karnımdan, kollarımdan. Harp fena şey efendi. İnsanın derisi elek gibi oluyor.

— Yaraların ağrıyor mu?

— Ah! Pek ağrıyor efendi.

Izdırıp âleminden bir cihan yaratsalar, onlar bundan fazla bir şey söyleyemiyorlar. Çünkü Adem evlâdı, balık gibi dilsizdir.

— Efendi!..

— Ne o?

— Ben çoktan eve mektup yollamadım. Ne yaparsın, bizi okutmadılar. Hem okusan da kaç para eder, böyle kırık elle yazamazdım ki...

— Eyi öyle ise, ben sana istediğin mektubu yazıveririm.

— Ay Allah senden razı olsun.

Mahmud, kalem kâğıt alıp, Kurt Hasan'ın yanına oturdu.

“Annem Ayşe kadına selâm, Fatma'ya selâm, uçaklara selâm...” Selâm, selâm, bitmeyen tükenmeyen selâm. Ah şu valideye olan muhabbeti, zevceye olan muhabbeti, çocuklara olan muhabbeti, birbirine benzemeyen sevgi ve saygıları toplayan selâm bir dile gelse de onun ruhundaki heyecanları bize anlatsa...

— Daha ne yazayım?

— İmam Efendiye selâm yaz. Hem Fatma'ya da söyle, Flurine savaşında Yunanlılarla boğuşurken, kargaşalıkta muskayı (nüshayı) gayıp etmişim. İmam Efendiye bir dane daha yazdırsınlar. Onun elleri uğurludur.

— Daha ne yazayım?

— Komşulara da selâm yaz. Hepsini haklarını helâl etsinler.

— Daha?

— Hastahanenin penceresinden baktığım zaman Olympos dağı görünüyor, hem Olympos Erciyas'a pek benziyor.

— Daha?

— Köydeki leylekler hatırıma geldi. Onlara da birşeyler yaz.

— Ne yazayım?

— Onu efendi daha iyi bilir.

Mahmud leyleklere de selâm yazdı..

— Daha ne yazayım?

— Demircioğlu buzağları tarlaya bırakmasın, köye bir dönersem kulaklarını bükerim ha..

— Daha?

— Dün Fatma'yı düşümde telâşlı, hem ağlar gördüm. Bir daha öyle ağlamasın.

— Daha?

— Başka diyeceğim yok. Adres: Kayseri'nin Bildircin karyesinde Sarı Çizmeli Mehmed Ağa'dan Validem Ayşe Kadına.

Kurt Hasan, zarfın üstündeki yazıyı sıcak nefesi ile kuruttuktan sonra, yastığının altına sakladı. Hemen oradan bir tabaka çıkarıp Mahmud'a tütün sundu. Mahmud'un nazarı dikkatini çekti. Tabakanın kapağı delikti. Tütünün üstünde bir mavzer kurşunu, beşikteki çocuk gibi rahat uyuyordu.

— Bu tabaka, Yunanla ilk tutuştuğumuz zaman benim hayatımı kurtardı. Kurşun kapağı deldi ve içinde kaldı. Allah'ın hikmeti, bana bir şey olmadı. Eğer efendi kabul ederse yâdigârim olsun. Tütün için benim bir ağaç tabakam daha var.

Mahmud çok çok teşekkür edip tabakayı aldı. Komşu karyoladaki yaralılar da ondan mektup yazmasını rica ettiler. Karanlık düştüğü için yanna yazmayı va'dederek uzak-

laştı. Hizmet gören nefer gömleksiz gaz lâmbalarını daha yakmamıştı. Odanın havası pek bozuk olduğu için Mahmud gidip pencereyi açtı. Hem Vardar'ın öbür tarafından batmakta olan güneşi seyre koyuldu. Körfezin suları, sarı-kırmızılı alevler içinde kaynıyor, Olympos'un tepesindeki bulutlar ise yanıyorlardı. Nihayet onlar dağılıp küll oldular. Yalnız semanın bir köşesinde kurumlu bir odun parçasına benzeyen siyah bulut uzanıp kaldı. O sırada **Hortaç** dağından karanlıkta bir sürü gibi ovaya indi. **Ayazma Camii**'nin alemindeki aylar, nereden geldiği bilinmeyen bir ışık ile parlasalar da, nihayet onlar da söndüler. Mahmud, pencereyi kapayacağı sırada, başının ucundan bir yarasa gelip girdi de, bütün odayı sessiz uçuşları ile doldurdu.

Kurt Hasan Efendi, ben şu yarasadan hiç hoşlanmıyorum, dedi ve tıkanırcasına öksürmeye başladı. Mahmud eline bir havlu alıp yarasa'yı kışkırtmaya koyuldu. Hafif yaralı askerler de ona koşuldular. Yarasa odada epey dolaştıktan, bir defa Kurt Hasan'ın karyolasına doğru eğildikten sonra, girdiği pencereden çıkıp gitti. Mahmud pencereyi kapatıp, Hasan'ın yanına vardığında onu ölü buldu. Yanında duran bir er:

— Yarasa biçimine giren Azrail, aziz canını alıp götürdü, dedi.

Herkesin sezdiği, ancak birçoklarının kendine bile itirafa cesaret edemediği bozgunluk haberi, sonunda kara bir gerçek olup çıktı. **Hasan Tahsin Paşa** tarafından Selânik'in Yunanlılar'a teslimi ağızdan ağıza dolaşmaya başladı. Mahmud sokağa çıktığı zaman **Hamidiye** caddesinden aşağı sarkan ricat ordusunu gördü. Silâhları henüz omuzlarında idi. Lâkin heyhat! Onu düşman depolarına teslim için taşıyorlardı. Mahmud birçok hüznü çehreler görmüş, ana-babasını kaybeden yetimlere tesellide bulunmuş, ancak ömründe daha böyle bulutlu alınlara rastlamamıştı. Hastahanedeki cismanî (bedenî) acılar içinde kıvranan Kurt Hasan'ın yüzü bile bu derece karışık değildi. Besbelli bunlar, hayatlarından kıymetli olan vatanlarını yitirmişlerdi. Yarınki Çanakkale savunucularının vicdanını, tamamiyle masum olmalarına rağmen, ihtimal bir sorumluluk duygusu muazzap ediyordu. Mehmedciklerin perişan haline acırken, Mahmud, kendi dertlerini bile unutmuştu. Üç Yunan suvarisinin Hükümet

Konağına gelişi haberi yayılır yayılmaz, Rum evlerinin pencerelerinden beyazlı-mavili bezler sarkmaya başladı. Öğleden sonra bütün Selânik fistanlı Yunan Efzunları ile doldu. Arabaları geçen sakalı komitecilere Rum kadınları çiçek atıyorlardı. Mahmud, aralarından iki ay önce ansızın ortadan kaybolan sınıf arkadaşı **Georgi**'yi tanır gibi oldu. Sosyalistlik taslayan, Arapça derslerinde sıra altına saklanıp **İspiranto** dilini öğrenen arkadaşını haydutların arasına atan saik'i (sebebi) bulmak güçtü. Mahmud, **Kemer**'in yanına vardığında, serserinin biri ansızın fesini kaptı, parça parça ettikten sonra yere attı. Ayrarı kabaran bir **İşkodra**'lının bu yüzden süngülediğini Mahmud sonradan işitti. Mahmud, hakaretlere uğramamak için hüviyetini gizlemeye karar verdi ve bir kalpak satın aldı. Mektebe döndüğü zaman orasını karma-karışık buldu. Hafif yaralılar, esir düşmemek için kaçıyorlardı. Amma nereye? Onu Allah bilir. Komşudaki Rum kadınları fırsattan yararlanarak avluya girmişler, açık mutfaktaki tabak ve karavanaları aşırıya koyulmuşlardı. Mahmud yukarıya çıktığı zaman telâş içinde koşuşan Sertabib ile karşı karşıya geldi.

— Akşama mektebi Bulgarlar işgal edecekler. Onun için herkes şimdiden başının çaresine baksın.

— Peki, ağır yaralılar ne olacak?

— Onlar Allah'a emanet. Son dakikaya kadar biz yanlarında kalacağız.

Yapılacak bir şey yoktu. Mahmud bir-iki arkadaşı ile o geceyi **Midhad Paşa Sanayi Mektebi**'nde geçirdi. İlk Avusturya **Loyd** vapuru ile İstanbul'a gitmeyi kararlaştırmışlardı. Ertesi gün Yunan askerlerinin geçit resmini gördüğünde perişan halleri gözünden kaçmadı. Bunlar, galipken böyle idiler, ya mağlûp olsalardı..

Örfî idarenin ilân edilmiş olmasına rağmen, komiteci-lerle, yağmacı askerler ve onlara kılavuzluk eden yerli Rum- lar İslâm mahallelerine sarkıntılık etmeğe başladılar. Sokak- larda silâh aramak bahanesiyle saat, çanta ve ne bulurlar- sa alıyorlar, kırk paralık Arnavud çakısı da bundan istisna teşkil etmiyordu. Mahmud bütün tehlikelere rağmen şehri dolaşmaktan kendini alamadı. Tecessüs, tehlikeye üstün gel- mişti. **Ayazma Camii**'nin önünden geçerken sarhoş Yunan askerlerinin câmiin alemine nişan aldıklarını gördü. Bir ku- şak fişek harcadıktan sonra, tesadüfün de yardımıyla, ale- min ucundaki ay kopup, câmiye komşu bir müslüman evinin bahçesine düştü. Palikaryalar kendilerinden geçkin bağırı- larla Mahmut, hemen duvardan atladı, vakit geçirmeden hilâl'i alıp yandaki kapıdan savuşup gitti. Pelerininin altına sakladığı aziz hâtırayı kimse görmedi. Heyecandan kızaran çehresi kimsenin dikkatini çekmedi.

Üç gün sonra o, Türk'ün Selânik'te düşen hilâlî ile bir- likte yolda idi. Loyd Vapuru, körfezin gümüş sırmalı sula- rında yol aldıkça **Hortaç** dağının eteğine yaslanan beyaz şe- hir, bir kartpostala sığacak kadar küçüldü. Sultanî Mektebi, öbür binalara karışıp gözden silindi. **Beyaz Kule** tahtadan yapılı ufacık bir silindire benziyorsa da, keskin bir göz, te- pesinde Yunan bayrağının sallandığını ayırdedebilirdi. Mah- mud, bunu görmemek için yüzünü başka yöne çevirdi. Göz- leri yaşlı idi. Tekrar baktığında, aynı yerde kırmızı Osmanlı Bayrağının dalgalandığını görür gibi oldu. Acaba bu bir serap mı, yahut bir gün orada hilâl'in tekrar yükseleceğine delil mi idi? Bunu şu anda kimse kestiremezdi. Rumeli'de kalan Türk göllerinin Arnavutluk dağlarından ve Balkanlar- dan inen nehirlerle birleşerek Selânik körfezine bir gün taş- mayacağı ne malûm?..

III

Cihan savaşının alevleri Avrupa'yı kasıp kavururken Kaşgar'dan onun yalnız dumanları gözüktü. İrlanda'dan Kamçatka'ya kadar olan sahada insanlar yekdiğerini boğaz- larken, denizlerde boğmaya çalışırken, Kaşgar'da insanlar tabiata karşı savaş açtılar ve onun teshirine (zabtına) şen ve şatır türküler söyleyerek kazma kürek ile gittiler. Vaktiy- le çölün istilâ ettiği mamurelerin ihyasına (diriltilmesine) çalışıldı. Kanallar açıldı. Kum eksübelerine (tepelerine) ağaçlar dikildi. Dünyanın her tarafında insan kırılırken, bu- rada çoğalıyordu. Medenî Avrupa'da devletler korsanlık ederken Kaşgar ve Yarkend'de Hind, Afganistan, Nefsi Çin, Batı Türkistan kervanları buluşuyor, hemcinsinin elindeki kapmaya lüzum görülmeden herkes kazanıyordu. Göçebe Kırgız'ın aklına sığmıyor: Toprak için neden savaşmak ge- rekli olsun? Günbatısında toprak gerçekten dedikleri gibi dar ise, niçin şu deretnotları (denizaltılar) söküp yerine koca dubalar yaparak ve içine toprak doldurarak bahri mu-

hitlere açılmıyorlar, orada seyyar adaların üstünde ekin ekmiyorlar ve meyva yetiştirmiyorlar? Semiz deve ağırlığındaki demiri beş-on konak mesafeye atmak için topları buluyorlar da neden pek basit olan bu meseleye akılları ermiyor? Anlaşılan savaflara sebep ekmek azlığı değil de insanların fenalığıdır.

Kaşgarlı'lar Cihan Savaşında Siberya tundralarında aç biillâç dolaşan Türk, Alman, Macar esirlerini de kucaklarına aldılar. Türk zabıtları (subayları) Kaşgar mekteplerinde muallim oldular. Maarif programlarında mühim değişiklikler yapıldı. Cihan tarihi ile birlikte Türk - Tatar tarihinin ve edebiyatının öğretilmesine karar verildi. Orta mektepleri bitiren her gencin Alp-Arslan'ı, Fatih'i, Süyümbike'yi, Fikret ile Tokay'ı iyi tanması şart idi. Almanlar'a gelince, onlar, sanayihanelerde ustalığı tercih ettiler. Macar esirlerinin yanında birkaç âlim vardı. Onlarla birlikte bir ilmi araştırma merkezi kuruldu. Çöllerde yapılan eski eser araştırma ve kazıları sonunda, eskiden Von Le Coq'ın "Çin Türkistan'ında vaktiyle on milyon insan yaşarmış, sonra çıkan kargaşalıklar yüzünden su kanalları bozulmuş, çöl genişleyince insanlar dağılmış" diyen görüşü güç buldu. Türk halkının ef-sane, menkıbe, türkü ve diğer musikisi derlendi. Çünkü bilmiyorlardı ki, bunlar bir milletin değerli hazineleridir. Millî edebiyat hep bunlardan kuvvet alır. Bilginin arıtılması ve yayılması için kurulan derneklere engel çıkaran olmadı. Yerli idare beylerin elinde idi. Çin Türkistan'ı yalnız dış siyaset bakımından Pekin'e bağlı idi. Kaşgar'ın eskiden pek şöhretli olan, sonradan çöken medreselerini düzeltmek için Kazan'dan, Mısır'dan müderrisler (profesörler) davet edildi. İleride bu medreselerde; arap, tatar, özbek, Afganlı, hattâ Bosnalı öğrenciler feyz almaya gelirlerse buna şaşmamak gerekir. Eski medreseler İslâm medeniyetinin beşiği idi.

İstanbul Darülfünunu İlähiyat bölümünde bir müddet feyz aldıktan ve Avrupa'da da bir üniversiteden mezun olduktan sonra memleketine dönen Mahmud, Kaşgar'ı eskiye kıyasla ilerlemiş buldu. İhtiyar pederinin yerine imam oldu. O yıl Pazar mahallesi mektebinin yanına güzel bir cami yapılıyordu. Son hazırlıklar bitmek üzere idi. Şehrin beyleri minareye konacak olan "gombez" adı verilen alemin ucundaki hilâlin gümüş yahut altın kaplamalı olup olmayacağı tartışılırken bir karara varamayınca, hoca efendiye danışmayı uygun buldular. Mahmud onlara; oturduğu odanın duvarına asılı hilâli göstererek:

— İşbu hilâli gombeze (yuvarlak kürelerden ibaret kısım) eklerseniz daha büyük değer kazanır, dedi. Onlara hilâl'in hikâyesini anlattığı zaman, hepsi aziz andacı ellerine alarak öptüler. Bazıları abdestsiz oldukları için üzgün idiler.

İki hafta sonra yeni câmiin küşat resmi yapılacak ve imam efendi de ilk cuma namazını kıldıracaktı. Hayır derneği tarafından Avrupa'ya tahsile gönderilecek elli öğrencinin milletle vedalaşması ve teşyili de o güne talik edildi. Herkesin sabırsızlıkla beklediği kufî gün nihayet gelip yetti. Merasimde hazır bulunmak isteyen göçebe Kırgızlar, uzak yerlerden develerle gelmişlerdi. Câmiin avlusu daha erkenden çoluk-çocuk ile doldu. Çin valisi de reayasının sevincine katıldığını göstermek için resmî kıyafeti ile gelmişti. Yerli askerler, alemin üstündeki yeşil bez çekilirken havaya silâh atarak onu selâmladılar.

Hoca Mahmud Efendi, hazırlanan kürsüye çıkıp dua ettikten sonra bir kısa nutuk söyledi. Sözlerini bitirirken:

— Türklüğün batıda gurup eden hilâli doğuda yeniden yükseldi. Tanrı'ya şükürler olsun, dedi.

IV

TURK GENÇLİĞİNİN MİLLİ VAZİFESİ NE OLMALIDIR?

“Kaşgar’dan Cevap”

Kaşgar Cemiyet-i Hayriyesi tarafından elli efendinin Avrupa’ya tahsile gönderilmesi müna-sebetiyle Türk Gençliğinin vazifelerine dair Hoca Mahmud Efendî’nin Kaşgar Câmîinde söylediği türkçe hutbedir:

“Utlubu el ilme velev fi el-Sin”

— İlim Çin’de olsa talep ediniz. Biz ki Çin’deyiz. Memleketimizde olmayan ilmi Hadîs-i Şerîf’ten anlaşılacağı üzere dünyanın öbür köşelerinde Avrupa ve Amerika’da aramalıyız. Ey Türk Gençleri! “Marifet” balını toplamak için arılar gibi dünyanın her tarafına dağılınız. Yalnız zehirli çiçeklerin usarelerinden kendinizi sakınlınız. Avrupa bütün kusurlarına rağmen bir irfan mektebidir. Orada hareket var, hareket olan yerde ise hayat var. Halbuki şark, asırlardan

Ahalinin sevinci sonsuzdu. Her ağızdan “İzgü Mescid, İzgü Mescid” nidası yükseldi. Câmîin içerisine girip sünnet namazını kılanların birçoğu, bu coşkun seslere kulak verdikleri için kaçınıcı rekâta olduklarını şaşırıldılar. Tahsile gidecek gençlere ihtiyarların ön safında yer verilmişti. İmam efendi hutbesini türkçe söyledi. Cenâb-ı Hakk’a hamd edip, Peygamber’den şefaât dilediklen, Hülefâ-i Râşidîn’e dua ettikten sonra tahsile gidecek gençlere ve onların vazifelerine sözü getirerek hutbesine aşağıdaki veçhile devam etti:

beri uyuyor. Bilmem hatırlar mısınız, masalarda bazı tılsımlanmış şehirler vardır. Sihirbazın ağzından çıkan bir kelimenin tesiri ile orada insanlar, hayvanlar oldukları yerde donup kalırlar. Sihir çözülmüce tekrar işlemeye başlar. Bütün şarkı ben şu şehre benzetiyorum. Başımıza bir lânet çöktü, hayat durdu. **Bu menhus sihri çözecek sizsiniz. Bu sizin vazifenizdir.** Görmüyor musunuz, Japonya kendisini kurtardı. Neş'e ile kollarını oynatarak bahri muhitlerde kürek çekiyor. Nefsi Çin (esas Çin) ağır gövdesini kımıldatıyor. Lâkin Türk - Tatar dünyası hâlâ Mısır heykelleri gibi samit (susuyor). Türklüğün hayatı terakkide (ilerleme) göstereceği kabiliyete (yeteneğe) bağlıdır. Milletlerin yarışında geri kalırsak vay halimizel Zamanın durmadan yuvarlanan ağır silindiri arkamızdan yetişip çiğneyecek.

Beşeriyetin tekâmülünde (insanlığın gelişiminde) Türk Milleti kendine bir pay ayırmalıdır. **Türk - Tatar bir an önce terakki kervanına katılmalıdır.** Atı süreceksiniz, bu sizin vazifenizdir. Türk gençliği mücadeleyi benimsemeli. Bundan kurtuluş yok. Ufak bir tereddüt intihar demektir. Türk gençliği vatan için gerektiğinde bir asker olarak ölmeyi göze aldığı gibi, yaşamasını da bilmeli. Bu yaşayış ihtimali ona çok defa ölümden de ağır gelecek ise de katlanmak gerekir. Mücadelenin bu çeşidi bir askerın ölümü kadar şerefli dir. Ben Türk gençliğinden yalnız bir şey bekliyorum: **Fedakârlık.** Fedakâr olduğu andan itibaren o hizmetin yollarını kendisi arayacak ve onu muhakkak bulacaktır. İyi ama bu fedakârlığa karşı bizim mükâfatımız ne olacak diye soracaksınız. **Yıkılan bir ülkenin diriltilmesi şerefi sizin olacak.** Ben size bundan daha büyük bir mükâfat va'detmiyorum, çünkü edemiyorum. Yüksek mevkilere geçmek ve meşhur olmak için sabırsızlık göstermeyiniz. Büyüklük yüksek sandalyeye oturmakla değil, büyük hizmet etmekle olur. Siz, va-

tana, millete büyük hizmetler yapınca, şöhret de sadık bir köpek gibi arkamızdan gelecek, koğsanız da gitmeyecektir.

Hal ve hareketlerinizi teftiş için Avrupa'ya yüksek maaşlı müfettişler gönderecek değiliz. Maarifimizin bütçesi buna elverişli değildir. **Yurt batsa da, çıksa da sebepçisi biz olacağız diyen sorumluluk duygusunun vicdanınızda uyanması gerekir.** Milletın güveni size sonsuzdur. Bu güven duygusunun yıkılmamasına dikkat ediniz. O, yıkıldığı anda bütün ümitlerimizi de harabeler altında bırakacaktır. İçinizde; hesaptan, cebirden zayıf olanlar, gideceği memleketin dilini bilmeyenler bulunur. Bunların hepsi öğrenilebilir. Ancak seciyeiniz (karakteriniz) çürükse, onun telâfisi artık güç olur.

Bir milletin gerçek gücü, okumuş ferdlerinin sayısı ile nisbetlidir. En büyük milletler en kalabalık değil, en medenî olanlardır. Bir avuç Fin'inin Ruslar'a karşı kazandığı başarının sırrını bu noktada aramak gerekir. Siz beş yıl sonra ilimize döndüğünüz zaman, **Türk milletinin medenî gücünü teşkil edeceksiniz.** Ancak, sonra bilginizi halka yaymalısınız. İlim bize süs için değil, hayat için gereklidir. Aynı hususu edebiyat için de söyleyebiliriz. En büyük Macar inkılâpçılarından **Baron Eötvös József,** "Milletin büyük meselelerinden ayrılan edebiyat sevimli bir oyuncak derekesine alçalır" diyor. Dar bir muhit için edebiyat yapılmaz. Yetişen şair ve edibler, halka kendi dili ile hitap etsinler. Zavallı köylü açık dille yazıldığı zamanda o eserleri anlamakta güçlük çekecektir. Sözlüklerden avlanan arapça, farsça kelime ve terkipler kullanarak bu güçlüğü neden bir kat daha artırmak icabetsin? Bizde güçlü bir orta sınıfın bulunmamasından en başta edebiyatımız sorumludur. **Yalnız dilin Türkçe olması veterli değil, ruhların da Türk olması şarttır.** Yeni edebiyat

dilde sadeliğe gitmekle beraber, iç değeri bakımından büyük bir yenilik getirmedir. Hattâ "Enderun" edebî mektebi seviyesine ulaşamadı. İlaham kıtlığında imdada yetişen sahte kalıp ve kelime hicranları yerine Leylâ ile Mecnun'un hicranını, bâkir Anadolu kızlarının gerçek hicranını dinlemek isteriz. Dante, Şekspir, Göthe, Hugo, Petöfi, Tagore, Tolstoy gibi adların yanına birkaç Türk adı buluncaya kadar, Türk milleti edib ve şairlerinden daha mükemmel eserler istemekte ısrar edecektir. Şarkta kanaatçılık bir hastalıktır. "El-hamdülillâh" yanlış tefsir edilmesin. Hale kanaat etmemek, daha iyiyi aramak ilerleyişin miyanıdır. "Bir Mustafa Kemal Paşa'nın edebiyat sahasında da yetişmesi lâzımdır."¹

Türk gençliği ilim ve irfanını iki kaynaktan sağlayabilir:

1 — Tekniği batıdan,

2 — Harsı (kültürü) ise batıdan öğreneceği usullerle kendi millî geleneklerinden, halk efsanelerinden, millî tarihten, millî edebiyattan ve ikinci derecede kültür bakımından kendine yakın olan diğer şarklılardan. Arap ve Acemlerle uzun komşuluk, tesirsiz kalmadı. **Firdevsî** ile **Sadî**, elbette ruhumuzda **Homer** ile **Virjil**'den daha yakındır. Garp kendi yorgun harsına, yeni güç kazandırmak için şarka yöneliyor, yeni motifler arıyor. Bir Lâtin atasözü "Aydınlık şarktan gelir" diyor. Yalnız sanatta değil, diğer manevî sahalarda da bu böyledir. Garbın imanı sarsıldı. Boşlukta kendisi için tutunacak bir yer arıyor. Avrupa'da "budizm muhibleri"nin çoğalması bununla açıklanabilir. Garbın kötü ve zalim siyasetçileri, asırlarca özenip yapılan medeniyet yapısını, bombalarla tahribe koyuldular. İlimin bulunduğu şaşılacak keşifler zulüm ve istibdadla âlet oldu. Son sistem savaş uçak-

ları, eşek arısı gibi havada vızıldarken, telsizler her tarafa, milletlerin imhası için emirler yağdırıyordu. Çift hatlı trenler, durmaksızın sınırlara cephane taşıdı. Atlas denizinin ılımlı ikliminde gölge salan medeniyet ağacı, savaşın fırtınasında, kökünden sallandı. Halbuki her ağaç gibi o da hareket etmeyen toprağı sever. Zikri geçen medeniyet ağacının bir gün sulh ve sükûn yuvası olan Kaşgar'ımıza da gölge salmayacağı ne malûm? İstikbâl şarkındır. Bu arada Türk gençliğini çok vazife bekliyor. Askerlik ve teşkilâtçılıkta kazanılan birinciliği; medeniyetin diğer sahalarında da kazanmaya çalışalım. Daha parlak bir gelecek varken, geçmişe neden bağlı kalınsın? Türk anaları yalnız cihangirler değil, büyük âlim ve kâşifler de doğurabilir! Türk milleti şimdiye kadar da medenî kabiliyetini daima isbatlamıştır. Arapça ifadesini bulan ve Araba mal edilen İslâm medeniyetinde Acem ile birlikte Türk'ün de arslan payı vardır. Tarafsız batı âlimleri, bunu Türk ve Fars medeniyeti hesabına kaydetmekte tereddüt göstermezler. Semerkand, Bursa, Edirne, Konya ve İstanbul'da Türk mimarisinin ölmez anıtları vardır. Hind'deki "Tac Mahâl" de bizindir. Türk'ün medeniyete hizmet eden büyük adamları vardı, ileride de olacaktır.

Türk gençliğinin gelecekteki mefkûresi (ülküsü) ne olacak? **Dilde, fikirde, işte birlik** diyen **Gaspıralı İsmail**'in, bu büyük Türk'ün adını elbette hepimiz duymuşsunuzdur. Mukaddes amaca varmak için o, Kırım'da tam otuz yıl çalıştı. **Gaspıralı'nın yarıda bıraktığı işi alıp götürmek gençliğin vazifesidir.** Dilde birliğe ihtiyaç var. O sağlanmadan anlayamayız. Fakat bu nasıl olacak? İstanbul ağzına mı bağlı kalalım? Güney Türkleri, hattâ dış Türklerden pek çok kimse buna taraftardır. Gaspıralı, dilde birlik dediği zaman, tek mil ağızlara (lehçelere) dayanan, Kırgız'ın da, Anadolu Yürüğü'nün de anlayabileceği bir ortak dil, ortak kültür ve

(1) Budapeşte Üniversitesi profesörlerinden büyük Türkolog ve müsteşrik (orientalist) Németh Gyula'nın sözüdür.

ilim dili kastediyor. Acele karar vermeden önce Türk dillerini ve kaynaklarını iyi tanımak, kelime hazinesini derlemek, şivelerin özelliklerini incelemek gerekir. Taş ve tuğla hazırladıktan sonra, ancak bir bina yapılabilir. Türk akademileri meseleye eğilir; yayın organları akademilerin tavsiyesine uymaya çalışır; okullarda orta dil üzerine ders yapılır; faturalarla sinsice yurda sokulan, siyasî ve iktisadî kapitülasyonlar kadar zararlı ve doğrudan doğruya dimağlara yuva kurduğu için daha da tehlikeli olan, mânevî alandaki kapitülasyonlara gerekirse kanun gücü ile sed çekilir vb. Görüyorsunuz, dilde birlik kendi arkasından pek çok mesele çözümünü gerektiriyor. Dilde birlik aslında, işte birliğin bir cüzüdür (bölümüdür). İşte birlik ise, fikirde birlik ile olur. Düşüncemiz bir olduğu andan itibaren, mektep programları ile dış politikaya kadar her bir milli faaliyette uygunluk ve dayanışma olacaktır.

Gaspıralı'nın gösterdiği şu yol bizim Türkçülüğümüzdür ve medenileşmek sözü ile ekizdir. Buna ne Arab'ın, ne de Acem'in kızmaya hakkı yoktur. Onlar da aynı terakkiyi gösterdikleri zaman biz alkışlayacağız. (Burada Turancılık; yanlış tefsirlere yol açabileceği için kullanılmamıştır. Turan İran'a karşılık coğrafî bir terimdir. Turan'ın yanlış tefsiri, başımıza dert açabilir. Ziya Gökalp'in Turancılığı Türk kültür birliğidir.)

Türkler, Alpin ırkının Turanid zümresine, dil bakımından Ural-Altay dil ailesinin Altay koluna mensupturlar. Bu yoktan var edilmiş olmayıp, tarihin yarattığı tabii bir sonuçtur. Yekdiğeri ile kesişen iki daire tasarlırsak, dairenin bir tarafında Türklerle birlikte Araplar, Acemler, Boşnaklar, bir kısım Hindliler, Afganlılar vb. yani müslümanlar; ikinci daire yine Türk-Tatarlarla Altay dil ailesine mensup kavim-

ler: Çuvaş, Yakut, Mongol, Mançu-Tunguz, Kore, Japon (?) - lar bulunur. Birinci daire muhtemel ırkî ve dil birliğini, ikinci daire din birliğini gösterir. İki dairenin kesiştiği yerde Türk milleti vardır.

Türkler'in siyaset âleminde ve dünya tarihinde tuttukları mühim mevki hep bundan ileri geliyor. **Bu durum başımıza birçok sıkıntılar yükledi. Lâkin kurtuluş ve yükselişimizi de yine ondan bekleyebiliriz.** Çünkü biz oyuz, başka türlü olamayız. Düşmana hoş görünmek için ne müslüman olduğumuzu (İslâm'ın kılıç ve kalkanı olduğumuzu), ne de Altay dil ailesine mensup olduğumuzu inkâra hacet yok! İnkâr etsek de inanmazlar; çünkü onlar, birçok hususta, bizi bizden daha iyi tanıyorlar. Hakkımızı ve hayatımızı kabul

etmeyen düşmanlara karşı, kendimizi savunmak için bütün kuvvet kaynaklarımızdan faydalanmak zorundayız. Gerçek bir Türk genç Sibiryâ'nın kuzeyindeki Yakutlar'a sunduğu sevgiyi Trablusgarb'in (Libya'nın) bedevîlerinden esirgemeyecektir. **Biz cihangirlik sevdasında değiliz. Topraklarımızdan çekilen DÜŞMANLA DA BARIŞMAYA HAZIRIZ. Çünkü, bizim imanımız kin değil sevgidir. Türk'ün yârelerinden beşeriyetin (insanlığın) en saf ve temiz kanı akıp gidiyor. Bu yarayı bir an önce sarmak gerekir. Cihâna karşı haklı olduğumuzu ey gençler siz tanıtacaksınız..** Avrupa ve Amerika'da Türk'ün aleyhine zararlı akımlar var. Onların önünü siz alacaksınız. **Garb ile şarkı siz barıştıracaksınız. Bu sizin vazifenizdir.** Japonlar Amerika'daki öğrencilerine birer dış temsilci olarak bakıyorlar. Avrupa pâ-yi tahtlarında elçiler, konsoloslar bulundurmayan Kaşgarlılar için bu mesele daha da büyük ehemmiyet kazanıyor. Gittiğiniz ülkelerde daha yeşil yurtlara, İsviçre gibi mâmurelere rastgeleceksiniz. Memleketinizle kıyasladığınız zaman, ruhunuzda bir ürperme duyacaksınız. İhtimal, hatırinıza, şarkın harabelerinde se-vilebilecek ne var diyen bir şüphe gelecek. Rica ederim o vakit şu suali kalbinize bir kere daha sorunuz, cevabını kendiniz bulacaksınız. Anavatanınıza karşı bağlılığınızın bir kat daha kuvvet kazandığını duyacaksınız. Siz Türk milletinin yoksulluğunu gidermekle yükümlüsünüz. Şark gerçekten hastadır. Avrupalıların bunu söyledikleri zaman hakları var. Ancak bunu söylerken garbın da fena hasta olduğunu eklemeye dilleri varmıyor. **Hastalıktan nefret edebilirsiniz. Lâkin, nâzik bir doktor olmak isterseniz, hastanın kendisini sevmelisiniz. Türk milletinin bütün dertlerini benimsemelisiniz.** Kırım'daki BİR FELÂKET İÇİN Kaşgar Türkü'nün yüreği sızlamalı, Sakarya'daki muvaffakiyetlerin yankısı Buhara'da, Kırgız Bozkırlarında duyulmalıdır., Osmanlı Türkleri, şarkı

garba karşı savuna savuna Tunca'ya kadar gerilediler. Daha fazla gerilemekten Cenâb-ı Hak korusun. Bütün Türkler, Çin müslümanları da dahil olduğu halde bütün şarklılar Türkler'in yardımına koşmalıdırlar. İstanbul yalnız Osmanlı Türklerinin değil bütün Türklerin ve müslümanların hazinesidir. Bir Ayasofya'ya karşı orada Türk'ün yedi Ayasofya'sı var. Süleymaniye ve Sultanahmed'in kubbeleri Lloyd George'in avcuna sığmaz. **Şark meselelerini Londra ve Paris'te halledemeyecekler, şark gençliği onu şarkta halledecektir. Bir defa daha ortaya çıkarılsa tekrar halledeceklerdir. Buna yalnız sizler selâhiyetlisiniz. Bu sizin vazifenizdir.**

Türk gençliğinin yılmadan, bıkmadan çalışması gerekir. Anadolu'nun, **Türk dünyasını bir hamlede kurtaracağına inanmak, büyük hata ve buna başkalarını inandırmaya çalışmak şarlatanlıktır.** Anadolu ve genel olarak şark pek güç ve yavaş yavaş kurtulacaktır. Anadolu'nun çöle dönen sahalarında fedakâr bir muallim, bir doktor, bir mimar, bir nahiy müdürü, elbirliği ile çalışırlarsa, ancak bir vaha yaratabilir. **Zikri geçen vahaların sayısını çoğaltmak gençlerin vazifesidir.** Anadolu için sağlık meselesi, mesken, tarla, sapan, öküzü semirtme, toprağı derin sürme, ziraat sanayi, şose yapma, köprü kurma, bataklıkları kurutma, inciri-üzümü iyi bedelle satma, ölmesini tevekkülle karşılayan köylüde yaşama hırsını arttırma, ormanları yakan çobanın kulağını çekme, nümune çiftlikleri kurma (köylüye uzun söz söylemekten iyi örnek göstermek yeğdir), meseleleri ve kı-sacası bir işe baş ulama sorusu var.

Mezarlıktaki selvileri kesip yakmamak, topraktan sızan petrol damarları karşısında ağız açıp bakmamak, zeytin çekirdeğini işe yaramıyor diye atmamak, Ankara tiftik keçisini Güney Afrika'ya kaçtırmamak, hacıları simsarlara soydurt-

mamak, türbe ve câmilerdeki çinileri çaldırtmamak, hisse senetlerini yabancılara kaptırmamak meseleleri de var.. Garb için olduğu gibi şark için de henüz çözülmemiş bir kadın meselesi var. Umum nüfusun yarından fazlası kadın, kız teşkil ederken, kadınlığa bir mevki vermemek Türk cemiyetini sakat ve meflûç bırakmak demektir. Savaşlardan dolayı azalan erkeklerin yerini kadınlarla telâfi zarureti hâsıl oldu. **Anadolu'daki Fatma ve Ayşe'lerin fedakârlığını gördükçe, tarihteki Kartaca kadınlığına hiç gıpta etmiyorum.** Yalnız bir tavsiyem var: Kadınlar haklarını korumasını kendi ellerine almalıdırlar. Erkekler ne kadar olsa onların mânevî ihtiyaçlarını takdir edemezler. Ayrıca gençleri evlendirmek, düğünleri daha az masraflı yapmak, okul açmak, iyi bir okuma kitabı yazmak, kış ortasında yalınayak gezen nezleli fakir çocuğa çanak alıp vermek, kütüphanedeki farelere kapan kurmak, halk efsane ve masallarını derlemek, şark musikisini meyhaneden çıkarıp salona koymak, garp musikisini mekteplerde öğretmek, İsveç usulü beden terbiyesine, güreş, okçuluk, ciritçilik gibi millî sporları diriltmek, halay, zeybek, bar, horon, kaytarma (Kırım) gibi raksları yozlaştırmadan kitleye mal etmek ve iyi gelenekleri bir hazine gibi korumak vb. meseleleri var. Bizim için bunlardan daha mühim mesele olamaz. Hayretle baktığımız milletlerin medeniyetleri hep bu gibi ufak maddelerden ibarettir. Ancak, bunlar hepsi bir arada **iktidar** teşkil eder. Sayıldığında basit gibi görünen, ancak işe başlayınca güç olduğu beliren bütün bu meselelerin halli Türk gençliğinin vazifesidir. Fikret'in Ferda'sı uzun ve çetin yolumuzda rehberiniz ve Tanrı yardımcınız olsun. Âmin.

V

Cuma namazının edasından sonra herkes câmiin avlusuna çıktı. Kaşgar'ın en zengin tacirlerinden Said Ay Togan Bey, Hoca Mahmud'un yanına gelerek:

— Hoca Efendi, gençlere söylenecek en mühim öğüdünunuttunuz, gittikleri yerde ecnebi kızı almamalarını tavsiye ediniz. Kulak misafiri olan Ali Osman Ağa:

— Yetişmiş kızların var da onun için böyle söylüyorsunuz, diye lâtife etti.

Hoca Mahmud:

— Said Ay Togan Bey'in hakkı var. Ben de onun gibi düşünüyorum. Gençler ecnebi kızı almamalı, alırsa bir daha bırakmamalıdır, dedi.

Öğrencileri götürülecek kervan hazır duruyordu. Vedalaşmak çetin oldu. Yüklü develer hareket ettiği zaman Mahmud, kapının önünde durdu. Kervanın gittiği tarafa yönelerek, yerli âdeitten olduğu üzere yolcuları teşyi için yanık bir ezan okudu. Kervan uzaklaştıkça evlerin pencereleri, sonra çatıları yavaş yavaş yere sindi. Büyük değirmen, tepenin arkasına saklandı. Yolcular, ağlarını korkusu ile dönüp bakmaya cesaret edemiyorlardı. Yalnız develer, arasıra başlarını çeviriyorlardı. Alçak vâdiyi geçip, önlerine çıkan tepeye tımandıkları zaman bütün Kaşgar bir defa daha gözükte. İzgü Mescid'in minaresindeki parlak hilâl uzaklaşanları şefkatli nazarları ile süzdü, süzdü.

— SON —

Hâmit Zübeyr

10 Kânunusani (Ocak) 1922